

KSZTAŁTOWANIE ŚWIADOMOŚCI GOSPODARCZEJ NAUKOWCA W WARUNKACH REFORMOWANIA KSZTAŁCENIA WYŻSZEGO NA UKRAINIE

Tymczenko Nadiia

*doktor nauk ekonomicznych, docent, Chersońska Państwowa Akademia Morska,
Chersoń, Ukraina*

Holikova Inna

*Chersońska Państwowa Akademia Morska, Chersoń, Ukraina
aspirantyra_hdma@ukr.net*

FORMATION OF THE ECONOMIC CONSCIOUSNESS A SCIENTIST UNDER THE CONDITIONS OF HIGHER EDUCATION REFORMS IN UKRAINE

Tymchenko Nadiia

*PhD of Economic Sciences, associate professor, Kherson State Maritime Academy,
Kherson, Ukraine*

Holikova Inna

Kherson State Maritime Academy, Kherson, Ukraine

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ВЧЕНОГО В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ

Тимченко Надія

*кандидат економічних наук, доцент, Херсонська державна морська академія,
Херсон, Україна*

Голікова Інна

Херсонська державна морська академія, Херсон, Україна

Streszczenie. W artykule zaprezentowano główne podejście do określenia świadomości gospodarczej osobistości i naukowca. Uogólniono materiał dotyczący analizy struktury oraz formy świadomości gospodarczej, uzasadniono centralne tendencje socjalizacji gospodarczej pracowników naukowo - pedagogicznych. Ustalono, iż na dzień dzisiejszy istnieje szereg badań naukowych poświęconych zbadaniu świadomości gospodarczej jako formy świadomości społecznej, jej struktury, poziomów, funkcji, rodzajów itd. Jednak brak jest prac dotyczących analizy miejsca, roli o znaczenia socjalizacji gospodarczej naukowców. W związku z pilną potrzebą istniejącą w naukach pedagogicznych oraz ekonomicznych, a dotyczącą zaznaczonej problematyki oraz zapotrzebowaniem jej w praktyce i brakiem systemu kompleksowego, ogólnocentrycznego zbadania miejsca, roli i znaczenia socjalizacji ekonomicznej naukowców, są podstawy do tego aby uważać, iż dane badania są poświęcone aktualnej problematyce istotnej z punktu widzenia teoretycznego i praktycznego.

Słowa kluczowe: świadomość, świadomość ekonomiczna, socjalizacja gospodarcza, kultura gospodarcza, wyższe wykształcenie, naukowiec.

Abstract. In this article the main approaches to the definition of the economic consciousness of a person and a scientist are presented; the material on the analysis of the structure and forms of economic consciousness is summarized; the central tendencies in the economic socialization of scientific and pedagogical workers are substantiated. It is established that, as of today, there is a number of scientific researches devoted to the study of economic consciousness as a form of social consciousness, its structure, levels, functions, types, etc. However, there are practically no works devoted to the analysis of the place, role and importance of economic socialization of the scientists themselves. And in view of the focused attention to the identified problem in pedagogical and economic science and its demand in practice and, at the same time, in view of the lack of a systematic, comprehensive general theoretical study of the place, role and significance of the economic socialization of scientists, there are grounds to state that this study is devoted to the pressing problem that has both theoretical and practical significance.

Keywords: consciousness, economic consciousness, economic socialization, economic culture, higher education, scientist.

Анотація. У статті представлено основні підходи до визначення економічної свідомості особистості та вченого, узагальнено матеріал щодо аналізу структури та форм економічної

свідомості, обґрунтовано центральні тенденції економічної соціалізації науково-педагогічних працівників. Встановлено, що на сьогоднішній день є ряд наукових досліджень, присвячених вивченню економічної свідомості як форми суспільної свідомості, його структури, рівнів, функцій, видів тощо, однак практично відсутні роботи, присвячені аналізу місця, ролі і значення економічної соціалізації саме вчених. І у зв'язку з пильною увагою в педагогічній та економічній науці до означеної проблеми і затребуваністю її на практиці та, одночасно, відсутністю системного, комплексного загальнотеоретичного дослідження місця, ролі і значення економічної соціалізації вчених, є підстави констатувати, що дане дослідження присвячене актуальній проблемі, що має як теоретичну, так і практичну значимість.

Ключові слова: свідомість, економічна свідомість, економічна соціалізація, економічна культура, вища освіта, вчений.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних досить складних політичних, соціальних та економічних умовах формування суспільства в Україні, розвиток освіти і науки в нашій державі відбувається хоч і зі значними труднощами та величезним браком фінансування, проте концептуально і послідовно, в яких визначальним фактором є підготовка науково-педагогічних та наукових кадрів. Не викликає сумніву, що від рівня етичного розвитку вченого значною мірою залежить моральне здоров'я нації, її прогресивний поступ і щасливе майбутнє.

В сучасній науці є думка, що складовою свідомості вченого є економічна свідомість – вищий рівень психічного відображення економічних відносин [1, 4]. Актуальність наукового дослідження економічної свідомості вченого пов'язана з необхідністю вирішення проблем, які виникають у процесі економічної соціалізації науково-педагогічних кадрів. Слід зазначити, що ці проблеми виникають у сфері адаптаційних процесів вченого в ринкових соціально-економічних умовах, включення в які відбувається по-різному.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній науковій літературі різні проблеми сучасної вищої освіти, пов'язані з удосконаленням процесу підготовки докторів філософії та докторів наук, розглянуто в працях багатьох вчених. Окремі аспекти економічної соціалізації особистості розглядаються в працях Г. В. Ложкіна, В. В. Спасеннікова, В. В. Подляшанника, О. С. Дейнеки, В. Д. Лагутіна та інших [1,4,5,8].

Однак в перерахованих вище напрямках не досліджується питання формування економічної свідомості вченого в умовах підвищення практико-орієнтованої спрямованості навчання докторів філософії, що забезпечує ефективну підготовку майбутніх науковців. Отже, аналіз наукових досліджень в області формування економічної свідомості вченого в умовах реформування вищої освіти в Україні, вказує на необхідність детального розгляду даної проблеми.

Формулювання мети та завдань дослідження. Мета статті полягає у визначенні основних понять дослідження проблеми формування економічної свідомості вченого.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В даний період динамічного розвитку вищої освіти в Україні, модернізації соціально-економічної, політичної та культурної сфер суспільства, зміни парадигми суспільного розвитку актуалізується роль і значення суспільної свідомості в цілому, та економічної свідомості зокрема.

Існують різні форми суспільної свідомості, за допомогою яких люди усвідомлюють навколишній світ - політична, релігійна, моральна, правова. На нашу думку, економічна свідомість як особлива форма суспільної свідомості визначає потенційну здатність людини до існування в економічному просторі, його вміння і готовність слідувати економічним правилам. Вона є важливою передумовою якісного функціонування економічної системи, реалізації основних принципів економічно незалежної держави.

Діючі нормативно-правові акти, які регулюють економічні відносини, закріплюють високі стандарти забезпечення та захисту прав громадян. Однак, на практиці вони в повній мірі не реалізуються, залишаються формальними, що часом призводить до загострення соціальної напруженості, економічної несправедливості, а також ускладнює ефективну економічну соціалізацію вченого.

Економічна свідомість відображає економічні умови життя людини, її макро- і мікросередовище, визначає та регулює формально-динамічні і змістові характеристики її соціальної поведінки в різних сферах економічного простору.

Економічна свідомість тісно пов'язана з економічною поведінкою і є раціональною основою суб'єктивних механізмів такої поведінки. Економічна свідомість формує економічні моделі прийняття економічних рішень.

Сьогодні в науці існують різні підходи до трактування категорії "економічна свідомість". У дослідженнях Г. Ложкін, В. Спасенніков трактують економічну свідомість як особливу форму психічної діяльності, орієнтовану на відображення і перетворення економічної дійсності [1]. В. Лагутін вважає, що економічна свідомість є здатністю особистості пізнавати, відображати й узагальнювати економічну дійсність, передбачати і прогнозувати розвиток економічних процесів [8].

Ми погоджуємося з науковцями, що економічна свідомість вченого є невід'ємною складовою свідомості особистості, яка спрямована на відображення, перетворення і прогнозування економічної реальності [4].

Відображаючи соціально-економічне середовище, економічна свідомість вченого регулює економічну поведінку науковця як суб'єкта в цьому середовищі у всій різноманітності її форм: від спрощеного пристосування до радикальної зміни соціально-економічного середовища.

При вивченні економічної свідомості треба мати на увазі, що вона сама по собі є складною системою взаємопов'язаних елементів. Тому цілком виправданим є структурно-функціональний аналіз даної категорії, який дозволить більш повно і всебічно розкрити природу, сутність, призначення економічної свідомості, різноманіття і взаємодію її складових.

Ми вважаємо, що основними функціональними складовими економічної свідомості вченого є знання, оцінки і переконання [1].

Знання – це суто когнітивний продукт економічної свідомості, засвоєна суб'єктом ззовні або самостійно вироблена економічна інформація. Економічні знання передбачають збереження в пам'яті засвоєного матеріалу для того, щоб застосовувати його на практиці в реальних економічних ситуаціях, а також для набуття нових економічних знань [1].

Економічні оцінки – це результат співвідношення поточної економічної інформації з попереднім досвідом, збагачений емоційним ставленням відповідно до значимості для суб'єкта отримуваної інформації [1].

Економічні переконання – це стійка, систематизована система поглядів, що являє собою економічний світогляд суб'єкта. Формування таких переконань спирається на глибокі знання та оцінки економічних явищ, але вони не переходять у переконання автоматично, а виробляються на основі економічного досвіду людини в результаті економічної діяльності [1].

Традиційно виділяють три основні форми економічної свідомості: масову, групову і індивідуальну [1].

Економічна свідомість визначається як масова свідомість суспільства стосовно економічних питань, які мають для багатьох важливе значення й економічні наслідки [1].

Групова економічна свідомість - це сукупність думок та уявлень, які визначають основне значення і напрям економічної активності цієї групи [1].

Індивідуальна економічна свідомість розглядається як особлива якість окремої особистості, яка в змозі певним чином сприймати економічну ситуацію адекватно її оцінювати і цілеспрямовано діяти. Вона є такою функцією людської психіки, суть якої полягає у творчому переосмисленні зовнішнього економічного світу у зв'язку з враженнями, які постійно надходять, з попереднім досвідом, у виділенні себе із зовнішнього світу і протиставленні йому як суб'єкта об'єктові [1].

В сучасних умовах реформування вищої освіти важливо дослідити складові компоненти економічної свідомості вченого. На думку вчених [1], провідними компонентами є уявлення про багатство, ставлення до власності, ставлення до конкуренції, різні форми економічної поведінки, ставлення до грошей, орієнтація на економічні цінності.

О. Дейнека виділяє такі структурні компоненти економічної свідомості, які є досить важливими для вченого: економічні емоції і почуття, економічні уявлення та економічні цінності, перцептивна сфера економічної поведінки, економічні норми, економічний інтерес, економічний вчинок, економічна діяльність [5].

На нашу думку, досить важливим є визначення впливу економічної свідомості на діяльність вченого, а також фактори, які визначають її ефективність. Економічна соціалізація дозволяє вченому оцінити свої і чужі вчинки зі змістовної, якісної сторони в категоріях ціннісних і моральних відносин, співвідносити оцінювані явища з певним еталоном, відібрати,

сформувати відносини, тобто регулювати поведінку і спілкування. Рівень економічної свідомості впливає на вибір мети і засобів, сприяє правильному формуванню уявлень про можливі результати підвищення доходів, самооцінки ділової успішності, дотримання і виконання певних обов'язків.

На функціонування механізму формування економічної свідомості вченого впливають дві групи факторів: по-перше, економічна свідомість науковців; по-друге, економічна свідомість представників уповноважених державних органів.

Кінцевий результат діяльності вченого щодо засвоєння знання, формування економічних переконань у вирішальній мірі залежать від розвиненості і сформованості компонентів економічної свідомості як його самого, так і представників влади.

Також слід підкреслити, що економічна свідомість вченого функціонує в системі прямих і зворотних зв'язків з навколишньою дійсністю [1]. Прямі зв'язки забезпечують отримання адекватної економічної інформації, а зворотні – дають можливість діяти, спираючись на ці дані.

Слід зазначити, що якість економічної соціалізації вченого (її ефективність) залежать від загальної культури науковця та економічної культури зокрема. Ефективність економічної соціалізації необхідно оцінювати як негативну величину, якщо цілі економічних норм досягнуті, принципи дотримані, але настає небажаний соціальний ефект, причиною якого є сама діяльність вченого, тобто формування економічної свідомості відбувалося таким чином, що замість поваги до навколишнього освітнього середовища, до державних службовців у науковця складається протилежне переконання, яке згодом може проявитися в його діях.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Проведений теоретичний аналіз проблеми формування економічної свідомості вченого ще раз доводить, що при дослідженні проблем формування педагогічної етики вчених в Україні практично залишається поза увагою така її складова як економічна самосвідомість - роль самого вченого в процесі виокремлення себе, ставлення до себе, оцінки своїх можливостей. Поряд з цим, сформована економічна свідомість як окремих вчених, так і представників влади є передумовою якісного та результативного функціонування економіки, політики, освіти і науки в державі. Погляди на справедливість прав та обов'язків, дозволів і заборон безпосередньо впливають на формування установок та мотивів економічної поведінки людини в науковій сфері; в процесі регулювання економічної поведінки вчених проявляється активна роль економічної свідомості.

Такий ракурс розгляду проблеми буде складати основний спектр подальших теоретичних узагальнень та емпіричних досліджень феномена економічної свідомості вчених в процесі реформування вищої освіти в Україні.

Список літератури:

1. Lozhkin, G. V. & Spasennikov, V. V. (2007). *Ekonomichna psikhologiya*. Kyiv : VD "Profesional".
2. Vasyanovich, G. P. (2005). *Pedagogichna etika*. Lviv : Norma.
3. Matveev, S. O. & Lyasota, L. I. (2006). *Ekonomichna sociologiya*. Sumi : Universitets'ka kniga.
4. Podlyashannik, V. V. (2013). Ekonomichna svidomistj osobistosti: metodologichni obrii analizu problemi. *Problemi suchasnoi psikhologii*, 20, 521–530.
5. Deyjneka, O. S. (2000). *Ehkonomicheskaya psikhologiya*. S- Peterburg : Izd-vo S.-Peterburgskogo universiteta.
6. Lozhkin, G. & Komarovs'ka, V. (2007). Ekonomichna svidomistj osobistosti yak psikhologichniy fenomen. *Praktichna psikhologiya ta socialjna robota*, 9, 6–12.
7. Moskalenko, V. V. (2008). *Socialjna psikhologiya*. Kyiv : Centr navchal'noi literatyri.
8. Lagutin, V. D. (1996). *Ludina i ekonomika. Socioekonomika*. Kyiv : Prosvita.

FORMATION OF THE ECONOMIC CONSCIOUSNESS A SCIENTIST UNDER THE CONDITIONS OF HIGHER EDUCATION REFORMS IN UKRAINE

Tymchenko Nadiia, Holikova Inna

Formulation of scientific problem and its significance. In today's rather complicated political, social and economic conditions, the formation of a society in Ukraine, the development of education and science in our country occurs, albeit with considerable difficulties and a huge lack of funding, but conceptually and consistently, in which the decisive factor is the training of scientific and pedagogical and scientific personnel. . There is no doubt that the moral health of the nation, its progressive progress and a happy future depends to a large extent upon the level of the ethical development of the scientist.

In modern science, the idea is that the constituent part of the scientist's consciousness is economic consciousness - the highest level of mental reflection of economic relations [1, 4]. The urgency of scientific research of the scientific consciousness of the scientist is connected with the need to solve problems that arise in the process of economic socialization of scientific and pedagogical staff. It should be noted that these problems arise in the field of adaptation processes of the scientist in market socio-economic conditions, the inclusion of which takes place in different ways.

Analysis of recent research. In the Ukrainian scientific literature, various problems of modern higher education, associated with the improvement of the process of preparation of doctors of philosophy and doctors of sciences, is considered in the writings of many scholars. Separate aspects of economic socialization of the individual are considered in the works of G.V. Lozhkina, V.V. Spasennikova, V.V. Podlyaschannik, O.S. Deineki, V.D. Lagutin and others [1,4,5,8].

However, in the aforementioned directions, the question of formation of the scientist's economic consciousness in conditions of increasing the practical orientation of teaching philosophy doctors, which ensures the effective training of future scientists, is not investigated. Consequently, the analysis of scientific research in the field of formation of a scientist's economic consciousness in the context of the reform of higher education in Ukraine, indicates the need for a detailed consideration of this problem.

Formulation of research goals and objectives. The purpose of the paper is to determine the basic concepts of the study of the problem of forming the economic consciousness of a scientist.

Presentation of the main material and the substantiation of the results of the study. During this period of the dynamic development of higher education in Ukraine, the modernization of the socio-economic, political and cultural spheres of society, changes in the paradigm of social development, the role and significance of social consciousness in general, and economic consciousness in particular, are actualized.

There are various forms of social consciousness, through which people are aware of the world - political, religious, moral, legal. In our opinion, economic consciousness as a special form of social consciousness determines the potential ability of a person to exist in the economic space, his ability and readiness to follow economic rules. It is an important prerequisite for the efficient functioning of the economic system, the implementation of the basic principles of an economically independent state.

The current legal acts regulating economic relations establish high standards of protection and protection of citizens' rights. However, in practice, they are not fully implemented, remain formal, which sometimes leads to aggravation of social tension, economic injustice, and complicates the efficient economic scholar's socialization.

Economic consciousness reflects the economic conditions of human life, its macro-and micro-environment, defines and regulates the formal-dynamic and content characteristics of its social behavior in various spheres of economic space.

Economic consciousness is closely linked to economic behavior and is the rational basis of the subjective mechanisms of such behavior. Economic consciousness forms economic models of making economic decisions.

Today in science there are different approaches to the interpretation of the category "economic consciousness". In the studies G. Lozhkin, V. Respannikov interpret the economic consciousness as a special form of mental activity, focused on the reflection and transformation of

economic reality [1]. V. Lagutin believes that economic consciousness is the ability of the individual to recognize, reflect and generalize economic reality, predict and predict the development of economic processes [8].

We agree with the scholars that the scientist's economic consciousness is an integral part of the consciousness of the individual, which is aimed at the reflection, transformation and prediction of economic reality [4].

Reflecting the socio-economic environment, the scientific consciousness of the scientist regulates the economic behavior of the scientist as a subject in this environment in all its diversity of forms: from simplified adaptation to a radical change in the socio-economic environment.

In the study of economic consciousness, one must bear in mind that it itself is a complex system of interconnected elements. Therefore, a structural and functional analysis of this category is fully justified, which will allow more fully and comprehensively to disclose nature, essence, purpose of economic consciousness, diversity and interaction of its constituents.

We believe that the main functional components of the economic consciousness of the scientist is knowledge, assessment and belief [1].

Knowledge - it is a purely cognitive product of economic consciousness, assimilated by the subject from the outside or self-produced economic information. Economic knowledge involves preserving the material in memory in order to apply it in practice in real economic situations, as well as for gaining new economic knowledge [1].

Economic assessments are the result of a correlation of current economic information with previous experience, enriched by emotional attitudes in accordance with the importance for the subject of the information [1].

Economic beliefs - it is a stable, systematic system of views, which is the economic outlook of the subject. Formation of such beliefs is based on profound knowledge and estimation of economic phenomena, but they do not change automatically, but are based on the economic experience of a person as a result of economic activity [1].

Traditionally, there are three basic forms of economic consciousness: mass, group and individual [1].

Economic consciousness is defined as the mass consciousness of society in relation to economic issues, which have many important implications and economic consequences [1].

Group economic consciousness - a set of thoughts and ideas that determine the main importance and direction of economic activity in this group [1].

Individual economic consciousness is considered as a special quality of an individual, who is able to perceive the economic situation in a certain way to adequately evaluate it and purposefully act. It is such a function of the human psyche, whose essence lies in the creative rethinking of the external economic world in connection with the constantly received impressions, with previous experience, in isolating oneself from the outside world and being opposed to it as the subject of the object [1].

In today's conditions of reforming higher education it is important to explore the components of the scientific consciousness of the scientist. According to scientists [1], the leading components are the notion of wealth, attitude to property, attitude to competition, various forms of economic behavior, attitude towards money, orientation to economic values.

O. Deineka highlights the following structural components of economic consciousness that are very important for a scientist: economic emotions and feelings, economic ideas and economic values, perceptual sphere of economic behavior, economic norms, economic interest, economic behavior, and economic activity [5].

In our opinion, it is very important to determine the impact of economic consciousness on the activities of the scientist, as well as factors that determine its effectiveness. Economic socialization allows the scientist to evaluate their and others' actions from the content, qualitative side in the categories of value and moral relations, to correlate the assessed phenomena with a certain standard, to select, to form relations, that is, to regulate behavior and communication. The level of economic consciousness influences the choice of purpose and means, promotes the correct formation of ideas about possible results of increase in income, self-esteem of business success, compliance with and performance of certain responsibilities.

The functioning of the mechanism of forming the economic consciousness of a scientist is influenced by two groups of factors: firstly, the economic consciousness of scientists; and secondly, the economic consciousness of the representatives of authorized state bodies.

The final result of the scientist's activity in acquiring knowledge, formation of economic convictions depends crucially on the development and the formation of components of economic consciousness, both of himself and of the authorities.

It should also be emphasized that the scientific consciousness of the scientist functions in the system of direct and inverse relationships with the surrounding reality [1]. Direct links provide adequate economic information, and the reciprocal - provide an opportunity to act based on these data.

It should be noted that the quality of the economic socialization of a scientist (its effectiveness) depends on the general culture of the scientist and the economic culture in particular. The effectiveness of economic socialization must be assessed as a negative value if the goals of economic norms are met, the principles are observed, but there is an undesirable social effect caused by the very activity of the scientist, that is, the formation of economic consciousness occurred in such a way that, instead of respect for the environment, for civil servants the scientist has the opposite belief, which may subsequently manifest in his actions.

Conclusions and perspectives of further research.

The theoretical analysis of the problem of formation of the economic consciousness of the scientist once more proves that in studying the problems of forming the pedagogical ethics of scientists in Ukraine, the component of it as an economic self-consciousness practically remains out of the attention - the role of the scientist himself in the process of isolating himself, his attitude towards himself, and assessing his capabilities. Along with this, the formed economic consciousness of both individual scientists and government representatives is a prerequisite for the qualitative and efficient functioning of the economy, politics, education and science in the state. Attitudes to the fairness of rights and obligations, permissions and prohibitions directly influence the formation of the settings and motives of human economic behavior in the scientific sphere; in the process of regulating the economic behavior of scientists, an active role of economic consciousness manifests itself.

Such a perspective on the problem will be the main spectrum of further theoretical generalizations and empirical studies of the phenomenon of economic consciousness of scientists in the process of reforming higher education in Ukraine.

References:

1. Lozhkin, G. V. & Spasennikov, V. V. (2007). *Ekonomichna psikhologiya*. Kyiv : VD «Profesional».
2. Vasyanovich, G. P. (2005). *Pedagogichna etika*. Lviv : Norma.
3. Matveev, S. O. & Lyasota, L. I. (2006). *Ekonomichna sociologiya*. Sumi : Universitets'ka kniga.
4. Podlyashannik, V. V. (2013). Ekonomichna svidomistj osobistosti: metodologichni obrii analizu problemi. *Problemi suchasnoj psikhologii*, 20, 521–530.
5. Deyjneka, O. S. (2000). *Ehkonomicheskaya psikhologiya*. S- Peterburg : Izd-vo S.-Peterburgskogo universiteta.
6. Lozhkin, G. & Komarovs'ka, V. (2007). Ekonomichna svidomistj osobistosti yak psikhologichniy fenomen. *Praktichna psikhologiya ta socialjna robota*, 9, 6–12.
7. Moskalenko, V. V. (2008). *Socialjna psikhologiya*. Kyiv : Centr navchal'noi literatyri.
8. Lagutin, V. D. (1996). *Ludina i ekonomika. Socioekonomika*. Kyiv : Prosvita.